

ОСВІТА. ПЕДАГОГІКА

УДК 930.1:37:001.32(477)

DOI 10.31499/2618-0715.2(17).2026.361324

**ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ПІДХІД У СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕННЯХ ПИТАНЬ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА (КІНЕЦЬ 19 – ПОЧАТОК 20 СТ.)**

Бондаренко Сергій, здобувач 1 курсу третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти педагогічного факультету, Херсонський державний університет імені проф. Є. Петухова.

ORCID: 0009-0003-7394-5937

E-mail: sbondarenko@ksu.ks.ua

У статті розкривається значення та сутність історіографічного підходу у дослідженнях в галузі педагогіки, які, зокрема, висвітлюють особливості освітньої, просвітницької та виховної діяльності Наукового товариства імені Шевченка у кінці XIX – XX ст. На основі опрацювання окремих історико-педагогічних досліджень, інтелектуальних біографій провідних діячів Товариства з'ясовано, що просвітницька, освітня, педагогічна діяльність членів НТШ у кінці XIX – XX ст. була спрямована на піднесення української національної ідеї, на визнання української науки, культури, освіти та системи виховання в Європі та світі. З'ясовано, що сучасний історіографічний доробок щодо діяльності Наукового товариства імені Шевченка вказує на нові перспективні напрями досліджень, які, в свою чергу, мають більш повно охарактеризувати вплив наукових здобутків НТШ на процес розвитку української педагогічної науки в цілому.

***Ключові слова:** історіографічний підхід, освіта, виховання, педагогіка, Наукове Товариство імені Шевченка, Галичина, еміграція, діаспора.*

**HISTORIOGRAPHIC APPROACH IN MODERN PEDAGOGICAL
RESEARCH ON THE ACTIVITIES OF THE SHEVCHENKO SCIENTIFIC
SOCIETY (LATE 19TH – 20TH CENTURY)**

Bondarenko Serhii, first-year doctoral student (third level of higher education) at the Faculty of Education, Prof. E. Petukhov Kherson State University.

ORCID: 0009-0003-7394-5937

E-mail: sbondarenko@ksu.ks.ua

The article explores the significance and essence of the historiographical approach in research within the field of pedagogy, particularly those highlighting the features of the educational, enlightenment, and upbringing activities of the Shevchenko Scientific Society in the late 19th and 20th centuries.

It is noted that the application of historiographical analysis to key contemporary studies devoted to the activities of the Shevchenko Scientific Society during this period makes it possible, first and foremost, to characterize the state of research on the issue, as well as to identify the main directions of scholarly inquiry. Based on the analysis of the scientific contributions of domestic scholars, it has been possible to outline the main results and achievements, as well as the principal obstacles in the Society's activities, which initially operated in Galicia and, after 1945, in forced emigration in West Germany, the United States, France, and Canada, where it carried out productive work both in the scientific sphere and in the development of the national system of education and upbringing. Contemporary researchers examine a wide variety of aspects of this activity; therefore, their findings are highly important for further study of the role of the Shevchenko Scientific Society in the formation of national science and education.

Based on the analysis of selected historical-pedagogical studies and intellectual biographies of leading members of the Society, it has been established that the educational, pedagogical, and enlightenment activities of members of the Shevchenko Scientific Society in the late 19th and 20th centuries were aimed at promoting the Ukrainian national idea and at achieving recognition of Ukrainian science, culture, education, and the system of upbringing in Europe and worldwide.

It has been determined that the contemporary historiographical body of work on the activities of the Shevchenko Scientific Society points to new promising research directions which, in turn, should provide a more comprehensive characterization of the impact of the Society's scholarly achievements on the overall development of Ukrainian pedagogical science.

Keywords: *historiographical approach, education, upbringing, pedagogy, Shevchenko Scientific Society, Galicia, emigration, diaspora.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Дослідження у різних галузях педагогіки як науки передбачає використання досить різноманітних підходів. Це дозволяє найбільш повно, обґрунтовано та достатньо об'єктивно розкрити предмет дослідження і визначити сутність наукової проблематики. Одним з головних з них постає саме історіографічний підхід, за допомогою якого можна охарактеризувати ступінь вивченості тієї чи іншої наукової проблеми, а також дослідити, як упродовж часу змінювалася серед дослідників інтерпретація того чи іншого аспекту процесу історичного розвитку педагогічної науки. Це передбачає критичний аналіз наукового доробку, визначення нових напрямів досліджень, зокрема з історії розвитку вітчизняної системи освіти та виховання.

Важливим компонентом виступає аналіз сучасних досліджень з історії педагогіки про діяльність наукових установ, організацій, які сприяли піднесенню української освіти, просвітництва та виховання на різних історичних етапах, зокрема у найдраматичніші часи українського національного відродження.

У даному контексті вагоме місце посідає історіографічний аналіз основних сучасних досліджень щодо освітньої та просвітницької діяльності Наукового товариства імені Шевченка кінця XIX – XX ст. Ці дослідження розкривають, як в умовах українського національного культурного та політичного відродження Товариство спочатку в Галичині, а потім у вимушеній еміграції здійснювало плідну роботу і у науковій сфері, і для розвитку системи національної освіти і виховання. Сучасні дослідники розкривають найрізноманітніші аспекти цієї діяльності, тому такі напрацювання потребують постійних узагальнень. Тож тема дослідження є досить актуальною.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Загальні теоретико-методологічні особливості застосування історіографічного підходу у дослідженнях історії вітчизняної педагогіки обґрунтовали такі сучасні дослідники як: Н.Гупан, Л.Березівська, Н.Коляда, С.Лупаренко, О.Голубничка, Т.Дороніна, В.Федяєва. Серед сучасних провідних науковців у педагогічній сфері висвітленням освітньо-просвітницької діяльності Наукового Товариства імені Шевченка у Львові, а згодом в еміграції слід назвати О.Ковалишин, М.Головка, І. Руснака, С.Романюк, М.Левківського, О.Дякову, Р.Кушніра, А.Фелонюка. Висвітлення їх напрацювань дає можливість зрозуміти, які існують проблемні питання та перспективи подальших досліджень діяльності НТШ у означені періоди.

Мета та завдання статті. Виходячи з позначеної актуальності, метою даної статті є характеристика сучасних вітчизняних досліджень з історії педагогіки щодо освітньої та просвітницької діяльності НТШ у кінці XIX – XX ст.

Відповідно, завданнями є аналіз теоретичних обґрунтувань застосування історіографічного підходу у історико-педагогічних дослідженнях; історіографічний огляд та аналіз основних напрацювань педагогічного спрямування щодо освітньої та просвітницької діяльності Наукового товариства імені Шевченка у найбільш складних умовах для національного відродження періоду кінця XIX – першої половини XX ст. на західноукраїнських землях та в українській діаспорі в другій половині XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. *Теоретичні засади історіографічного підходу в історико-педагогічних дослідженнях.* Модернізація української освіти зумовлює формування нового бачення процесу розвитку педагогічної науки. В умовах тривалого збройного протистояння України російській агресії формування свідомої громадянської позиції в суспільстві має базуватися на принципах демократії, гуманізму, дотримання прав і свобод людини і громадянина, а водночас знанні та захисті національної культури та історії. У цьому контексті є справедливим зауваження В.Федяєвої про те, що при вивченні українського національного педагогічного досвіду важливим є розв'язання освітніх питань за використання крос-культурного підходу [22, С. 38]. Як наголошує Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, прийнята за умов повномасштабного російського вторгнення у 2022 році, вивчення досвіду боротьби українського народу за власну соборну і незалежну державу разом з недопустимістю прояву культурного імперіалізму, акцентуванням на ідеї об'єднання усіх етнічних груп, народів України навколо української державності як загальнонаціонального надбання є пріоритетними для українського суспільства [19]. І відповідно, для дослідників у галузі педагогіки вкрай важливим є переосмислення підходів до змісту національної освіти і виховання.

У науковій царині це стосується критичного аналізу та переосмислення вже набутого історико-педагогічного досвіду без якого, за зауваженням Н.Коляди, неможливий подальший розвиток і визначення конкретних педагогічних проблем [14, С. 40]. Саме тут важливим інструментом методологічної реалізації виступає історіографічний підхід.

Як зазначає С.Лупаренко, історіографічний підхід передбачає критичний аналіз історико-педагогічної літератури з конкретної наукової проблеми на різних етапах розвитку науки, узагальнення отриманих знань, вивчення різноманітних методів, які застосовувалися дослідниками [18, С. 109].

Існує думка, що впровадження історіографічного підходу в історико-педагогічних працях стикається з певними проблемами, пов'язаними, насамперед, із недостатньою підготовкою дослідників в питанні розуміння сутності історіографічного аналізу, відсутністю розуміння необхідності його здійснення, а відтак – наявні складності з визначенням наукової новизни у дослідженнях новизни. Адже саме історіографічний аналіз дає змогу визначити недостатньо вивчені, або загалом не досліджені наукові проблеми, він дає змогу обґрунтувати їх актуальність, а для самого дослідника – проявити достатній рівень наукової культури [1, С. 4]. На цьому також зауважує Т.Дороніна, проаналізувавши значну частину вітчизняних досліджень історико-педагогічного характеру, які не містили історіографічного аналізу [6].

Тому одним з важливих напрямів педагогічної науки, який вже тривалий час не втрачає актуальності стала педагогічна історіографія. Педагогічна історіографія, як слушно зазначає Н.Коляда, хоч і виходить власне з історії історичної науки, коли історія педагогічної думки розглядається, як окрема наукова проблема, проте вона послуговує історії саме педагогіки, і предмет дослідження стосується педагогічних проблем [13, С. 16].

Як і будь-яка інша спеціальна галузь науки, вона має низку конкретних функцій, наголошення на яких дає змогу пояснення можливостей застосування історіографічного підходу. За визначенням Л.Голубничої, функції педагогічної історіографії проявляються виходячи з особливостей методології історико-педагогічного дослідження. Дослідниця вказує на наступні функції:

- методологічна функція виходить з визначення головних тенденцій розвитку педагогічної науки, що передбачає аналіз і застосування принципів методології педагогічного пізнання;

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

- пізнавальна функція передбачає відображення та осмислення процесу накопичення педагогічних знань, розвитку педагогіки як науки;
- конструктивно-критична і прогностична функції ж проявляються у критичному аналізі попереднього наукового доробку, що визначає процес розвитку педагогічної науки, а також визначає основні наукові проблеми;
- парадигмальна функція, спрямована на зміцнення та підтримання системи науки та утримання позитивного досвіду;
- дидактична функція педагогічної історіографії дає можливість отримувати нові знання шляхом систематизації, аналізу інформації;
- світоглядна чи аксіологічна функція пов'язується з процесом становлення національної свідомості, усвідомленням спадкоємності історико-культурного та педагогічного процесу;
- інтеграційна функція висвітлює зв'язки педагогічної історіографії з іншими науками, зокрема історією, філософією тощо [4, С. 139-146].

Комплексна реалізація цих функцій, дозволяє спрямовувати науковця до визначення і, значною мірою, до конкретизації ключових проблем педагогічного дослідження, а також окреслення потенційних напрямів наукової розробки, подальшого розширення можливостей застосування історіографічного аналізу разом з іншими науковими методами.

У межах нашого дослідження застосування історіографічного підходу спрямовує до можливості проаналізувати стан наукового дослідження різних аспектів освітньої та просвітницької діяльності провідної наукової установи України – Наукового товариства імені Шевченка, що здійснило неоціненний внесок у розвиток національної педагогічної науки. Його діяльність в царині освіти і просвітництва викликає зацікавленість сучасних науковців, зокрема у період активізації українського національного відродження у ХІХ ст. – у першій половині ХХ ст., а також розвиток освітньо-виховних та просвітницьких діаспорних потужностей Товариства.

Історіографічні розвідки досліджень просвітницької та освітньої діяльності НТШ у Галичині в останній чверті ХІХ – першій третини ХХ ст.

Діяльність Наукового товариства імені Шевченка упродовж багатьох років свого існування в різних історичних та політичних реаліях спрямовувалася на піднесення ролі української науки, освіти, просвітництва у загальному процесі поширення громадянських, національних ідей.

Шлях розбудови Товариства можна назвати еволюційним. Це свідчило не лише про необхідність розширення сфери діяльності, залучення нових членів, які пропонували нові напрями наукової діяльності – з історії, етнографії, мистецтва, культури, технічних наук, але й на прагнення реалізації освітніх проектів, підтримки молоді в освіті, поширенню просвітництва серед пересічного населення [11, С. 1].

Освітньо-просвітницька діяльність Наукового товариства імені Шевченка відбувалася у кілька періодів. Власне на Галичині, у Львові дослідники виділяють чотири основних етапи.

Перший етап: 1873 по 1892 роки, коли Товариство діяло як Літературне товариство, але з моменту свого заснування вже активно займалося налагодженням співпраці з різними освітніми та просвітницькими організаціями на Галичині, благодійницькою діяльністю.

Другий етап: з 1892 року – до початку Першої світової війни, коли Товариство постає вже як Наукове товариство імені Шевченка, чия діяльність, крім наукової роботи була спрямована на підтримку обдарованої української молоді, участь у створенні освітніх організацій, як то: «Краєвий шкільний союз», «Учительська громада», активне розповсюдження ідеї створення українських шкіл [11, С. 7].

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

Третій період: з 1914 по 1921 роки, коли в умовах I світової війни та національно-визвольної боротьби на території Галичини попри важкі випробування, НТШ намагалося зберігати активності, зокрема організація університетських курсів.

Історичні умови діяльності Товариства у цей період були доволі суперечливими, адже перебування українських земель у складі різних держав накладало свій відбиток на можливості повноцінного функціонування. Влада Австро-Угорщини особливо не противилася створенню такої української установи, а іноді навіть влада долучалася до фінансування організації [15].

Зрештою, четвертий період з 1921 по 1939 роки, коли в умовах перебування Галичини під владою Польщі Наукове товариство імені Шевченка намагалося розвивати різні освітні ресурси, зокрема щодо створення Українського таємного університету у Львові (1921-1925 рр.) [11, С. 7].

Перебування у складі Польщі наклало свій відбиток на діяльність НТШ, оскільки обмежувальна, а часто репресивна політика Другої Речі Посполитої, щодо українського політичного та громадсько-культурного руху в кінці 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. застосовувалася до усіх громадських, культурно-освітніх і наукових установ.

Як зауважує М.Головко, освітні і просвітницькі активності Товариства у Львові та на теренах Галичини до Другої світової війни мали різну інтенсивність та результативність, проте відображали прагнення посилити роль української науки та освіти у конкуренції насамперед із австрійськими та особливо польськими інституціями [2, С. 53].

Радянська окупація західноукраїнських земель у 1939 році та подальша репресивна політика сталінського режиму змусили перенести наукові, освітньо-просвітницькі проекти закордон і частково відродити свою діяльність вже в еміграції. І лише здобуття незалежності дозволило відродити повноцінну діяльність як у межах всієї України, так і продовження діяльності НТШ в діаспорі.

Історія досліджень діяльності Наукового товариства імені Шевченка у Львові до 1940 року, спрямованої на реалізацію просвітницької, освітньої та виховної програм українського національного руху кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. вже за часу незалежної України потребують подальшого розгляду та аналізу. У цих напрацюваннях міститься аналіз різних форм діяльності Товариства, що дає можливість охарактеризувати його роль у процесі перетворення Львова і Галичини на «український Пьемонт». Деякі роботи мають загальний характер, інші – є більш ґрунтовними дослідженнями. Наприклад, знайомлення з культурно-освітньою та педагогічною діяльністю НТШ у Львові у навчально-методичній праці М.Левківського має узагальнюючий характер, але водночас, автор скеровує до важливих моментів культурно-освітньої діяльності як самого Товариства, так і до діяльності М.С.Грушевського - голови НТШ у 1892-1897 рр. Дослідник зазначає, що Грушевський для забезпечення ефективного українського шкільництва очолив львівську Крайову Шкільну Раду та успішно реалізував ідею створення українських кафедр у Львівському університеті та українських гімназій [17, С. 132].

Досить ґрунтовно просвітницьку та освітню діяльність Товариства у Галичині висвітлено у науковому доробку О.Ковалишин., на якому слід зупинитися окремо. У своєму дисертаційному дослідженні науковиця наголошує на кількох історіографічних напрямках у вивченні означеної діяльності НТШ. Насамперед, вона виокремлює роботи вчених, безпосередньо дотичних до активностей НТШ у різні роки та в різних історичних умовах. Другим історіографічним напрямом теми вона позначає висвітлення діяльності Наукового Товариства в освітній і просвітницькій сфері через інтелектуальні біографії його діячів, зокрема й діаспорних. Зрештою, третій напрям історіографічних досліджень стосується основних активностей НТШ у розрізі громадсько-педагогічного руху в Галичині [11, С. 6-7].

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

Характеризуючи діяльність Літературного Товариства імені Шевченка, як предтечі НТШ, науковиця зауважує на досить важливому аспекті – за час свого існування ця установа суттєво вплинула на розвиток української освітньо-просвітницької діяльності внаслідок активної співпраці галицької та наддніпрянської інтелігенції, зокрема у видавничій справі для підвищення рівня освіти населення [12, С. 229].

Значну увагу О.Ковалишин приділяє висвітленню різних аспектів реалізації програм Наукового Товариства по підтримці української початкової освіти у Галичині. Зокрема, мова йде про допомогу у створенні та фінансову допомогу «Школі ім. М.Шашкевича», «Народній школі ім. Б.Гринченка» співпрацю з «Руським товариством педагогічним» тощо. Дослідниця вказує, що освітня співпраця НТШ виходила за межі Галичини. Зокрема, на початку 1900-х надавалася допомога з підручниками II цісарсько-королівській гімназії у Чернівцях [8, С. 151-154].

Досить важливим напрацюванням щодо вивчення діяльності НТШ в галузі організації та підтримки системи вищої освіти слід назвати дослідження О.Ковалишин «Хроніки Наукового Товариства імені Шевченка». У ньому науковиця розкриває активну роботу НТШ щодо створення та матеріальної підтримки навчальних курсів й університетської справи упродовж 1902-1939 років. На основі звітів, поданих у «Хроніці» у дослідженні аналізуються важливі аспекти процесу створення або підтримки різних закладів вищої освіти, зокрема й для жінок, як наприклад, Жіночу учительську семінарію, а також співпраця НТШ з українськими освітніми організаціями, студентськими товариствами [9, С. 75].

Звертає увагу дослідниця й безпосередню педагогічну діяльність членів НТШ. Зокрема, ґрунтовно розглянуто процес долучення серед інших таких відомих постатей української науки, як М.Грушевський, І.Крип'якевич, О.Колесса, С.Руданський, Ф.Вовк, І.Раковський до проведення Всеукраїнських наукових курсів для молоді з історії, історії літератури, етнографії [10, С. 25-26].

Щодо вивчення окремих галузей освітньої педагогічної діяльності Наукового Товариства імені Шевченка у Львові серед сучасних доробків слід виділити досить цікаві дослідження М.Головка, що розкривають роль діячів Товариства у розвитку методики викладання фізики в українських школах Галичини. Спираючись на архівні джерела, а також на попередні дослідження Ю.Головача, Н.Гривнака, Г.Сулими, В.Шаромової, автор зазначає, що Товариство до 1939 року стало об'єднаним науковим центром європейського рівня не лише для українських фізиків, математиків, астрономів, але й їх як свідомих патріотів, що розуміли гостру потребу у розвитку саме національної освіти. Тому провідні вчені, відомі за межами України – В.Левицький, І.Пулуй, П.Огоновський одночасно долучалися до викладання у школах, закладах вищої освіти, здійснювали підготовку українських підручників для навчальних закладів усіх освітніх рівнів [2, С. 53–54; 3, С. 97–98].

Досить важливим є також звернення дослідників до наукової та педагогічної діяльності дійсного члена НТШ в галузі географії, палеоархеології, професора Ю.Полянського.

Тут слід відмітити, зокрема дослідження О.Томенюк про педагогічну діяльність Ю.Полянського в Академічній гімназії Львова з 1920 по 1937 рік. Авторка зазначає, що Полянський, долучившись до роботи в НТШ, здійснював вчителювання в гімназії, оскільки отримати посаду в університеті, де керували поляки, на той час не було можливості. Але з іншого боку, педагогічна діяльність в гімназії, що здійснювалася науковцями, мала значний вплив як на підвищення освітнього рівня учнівської молоді. Зазначається також, що педагогічну діяльність в Академічній гімназії разом з Ю.Полянським здійснювали І. Раковський – антрополог і майбутній голова НТШ у Львові в 1934-1939 рр., а також дійсні члени і очільники різних наукових секцій НТШ М.Мельник, С.Людкевич, Ю.Біленький та ін. [21, С. 326-327].

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

Отже, висвітлення сучасними дослідниками історії педагогіки особливостей освітньо-педагогічної та просвітницької діяльності НТШ у Львові дозволяє зробити висновок, що ця діяльність була спрямована, насамперед, на піднесення ролі національної науки і освіти, підтримки українського студентства та шкільництва, науковців в умовах досить жорсткого протистояння з боку урядів держав, до яких входили українські землі в цей період.

Висвітлення сучасних історико-педагогічних дослідженнях діяльності НТШ в діаспорі в другій половині ХХ ст.

Встановлення радянської влади на західноукраїнських землях у 1939 році, а потім, після звільнення від нацистів у 1944 році, призвело до переміщення діяльності Товариства за межі України та спробу відновити свою діяльність вже в діаспорному середовищі в другій половині ХХ століття, спочатку у Західній Німеччині, а згодом у Франції (м. Сарсель), США, Канаді та Австралії [16, С. 60].

Дослідження освітянської та просвітницької діяльності НТШ за кордоном у означений період також є актуальним серед науковців в галузі історії педагогіки. Розвідка досліджень свідчить, що робота НТШ в цей період у різних відділах Європи та Північної Америки носила більше науковий, видавничий та просвітницький характер. Про таку діяльність НТШ в еміграції зазначено в роботах О.Дякової [7], Р. Кушніра, А.Фелонюка [16].

Одним з прикладів доволі ґрунтовного дослідження щодо діяльності окремих членів НТШ можна назвати вивчення інтелектуальної біографії провідного діяча Товариства в українській діаспорі в Західній Європі та США – Костя Кисілевського, здійснене І. Руснаком та С.Романюк. Автори розкривають активну науково-педагогічну діяльність К.Кисілевського ще у міжвоєнний період. Вчений відзначився в царині української філології, лінгводидактики, узяв участь у підготовці підручника «Правописні правила», є автором «Правописного словника» та «Правописних вправ», викладав у львівських університетах, а під час війни став директором семінарії у Рогатині. З 1944 року разом родиною емігрував в Європу, а згодом до США [20, 169-177].

Автори дослідження акцентують увагу на тому, що Кость Кисілевський був не лише видатним вченим, але й видатним педагогом і вихователем. Ставши директором української гімназії у німецькому місті Байрот у повоєнний період, він намагався не лише вчити своїх учнів, але й виховувати у них свідомих громадян. Долучившись знову до розбудови НТШ у Нью-Йорку, Кисілевський згодом стане секретарем і директором Філологічної секції НТШ, автором багатьох праць з діалектології, дидактики, історії мови, літератури [20, С. 175].

Також досить цікавим є вивчення педагогічної діяльності в еміграції вже згаданого вище Ю.Полянського. До цієї теми звернулися дослідники Л.Шаблій та О.Котик в рамках висвітлення інтелектуальної біографії вченого. Автори розкривають як власне період його діяльності у довоєнному Львові, так вже в еміграції, в Аргентині, у повоєнний період, де він продовжив активну наукову та педагогічну діяльність [23, С. 4-32].

Отже, висвітливши лише окремі приклади історико-педагогічних досліджень освітньої та просвітницької діяльності членів Наукового Товариства імені Шевченка в еміграції в другій половині ХХ ст., можна зауважити, що такі дослідження досить ґрунтовно окреслюють основні наукові проблеми з цього питання, які потребують подальшого дослідження.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, слід зауважити, що історіографічний аналіз вивчення окремих сторінок історії освітньої, просвітницької та педагогічної діяльності Наукового Товариства імені Шевченка у період з кінця ХІХ – ХХ ст. є досить важливим аспектом у межах педагогічного дослідження. Він розкриває найбільш актуальні питання щодо вивченні активностей НТШ у період боротьби за можливість піднесення української науки, системи освіти, педагогіки на європейський та світовий рівень

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

У межах висвітлення цієї теми вдалося отримати наступні результати:

1. З'ясовано, що історіографічний підхід у педагогічних дослідженнях є необхідним, оскільки розкриває основні теоретико-методологічні проблеми, пов'язані з аналізом джерельної бази, пошуком способів найповнішого вивчення попередніх досліджень, зокрема пов'язаних з історією діяльності НТШ у період до проголошення незалежної України.

2. На основі опрацювання окремих історико-педагогічних досліджень, інтелектуальних біографій провідних діячів Товариства з'ясовано, що просвітницька, освітня, педагогічна діяльність членів НТШ у кінці XIX – XX ст. була спрямована на піднесення української національної ідеї, на визнання української науки, культури, освіти та системи виховання в Європі та світі.

3. З'ясовано, що сучасний історіографічний доробок щодо діяльності Наукового товариства імені Шевченка вказує на нові перспективні напрями досліджень, які, в свою чергу, мають більш повно охарактеризувати вплив наукових здобутків НТШ на процес розвитку української педагогічної науки в цілому.

Отримані результати вказують на необхідність подальших наукового дослідження з даної теми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березівська Л. Педагогічна історіографія: стан, проблеми, виклики. *Історіографія як важливий складник досліджень з історії освіти: європейський і вітчизняний виміри* : зб. матеріалів наук.-методолог. семінару з історії освіти / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Лапаєнко С. В., Сухомлинська О. В., Тарнавська С. В.]; літ. ред. Деревянко Т. М.]. Київ : [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського], 2018. 32 с. URL: https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2018/12/Historiography_as_important_component_of_research_2018.pdf
2. Головка М. Роль наукового товариства імені Т.Г. Шевченка у розвитку дидактики фізики в Україні. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. Вип. 8. Ч. 1. С. 52–56. (Серія: Проблеми фізико-математичної і технологічної освіти). URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736097/1/nz_pmf_2015_8%281%29_14.pdf
3. Головка М.В. Становлення та розвиток теорії і методики навчання фізики в Україні (40-і роки XVII ст. – 30-і роки XX ст.) : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2020. 480 с. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/stan_ta_roz_2020.pdf
4. Голубнича Л. О. Функції педагогічної історіографії / Л. О. Голубнича. Педагогіка та психологія. 2012. Вип. 42. С. 139-146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2012_42_23.
5. Гупан Н.М. Українська історіографія історії педагогіки. .К.: АПН.,2002. 224 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2017_1_16
6. Дороніна Т. Історіографічний опис проблеми як необхідний складник історико-педагогічного дослідження. *Педагогічні науки*. 2018. № 72.С.83-88 URL: <https://pednauki.pnpu.edu.ua/article/view/176126/175945>
7. Дякова О. Українські освітньо-наукові заклади у Західній Європі як один із найважливіших чинників збереження ідентичності української діаспори. *Філософія освіти*. 2013. № 2 (13). С.221-235. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d22b9693-ba54-4abf-9901-a79873bb2f08/content>
8. Ковалишин О. (2019а) Організаційно-педагогічні засади підтримки Науковим товариством імені Шевченка української початкової освіти в Галичині (кінець XIX – перша третина XX ст.). *Молодь і ринок*. 5 (172). С. 150-154. URL: <https://mir.dspu.edu.ua/article/view/171176/170850>
9. Ковалишин О. «Хроніки Наукового Товариства імені Шевченка» – освітньо-просвітницький довідник початку XX – першої третини XX ст. *Молодь і ринок*. 2024. №6 (226). С.73-77. URL: <https://mir.dspu.edu.ua/article/view/303748/299821>
10. Ковалишин О. І. (2019b).Андрогогічна складова діяльності Наукового товариства імені Шевченка (кінець XIX – перша третина XX століття) [Електронний ресурс] *Вісник Черкаського нац.*

ун-ту ім. Богдана Хмельницького. Сер.: Педагогічні науки. Вип. 3. С. 23- 28. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/issue/view/253>

11. Ковалишин О. І. Освітньо-просвітницька діяльність Наукового товариства імені Шевченка у Львові (1873 – 1939 рр.) : автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.01 / Ковалишин Оксана Ігорівна ; наук. Керівник Герцюк Дмитро Дмитрович ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Дрогобич, 2020. 19 с.

12. Ковалишин О. Освітньо-просвітницька діяльність Літературного товариства імені Шевченка (1873–1892 рр.) *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2016. Вип. 31. С.226–233. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Ped_2016_31_29

13. Коляда Н.М. Сучасна педагогічна історіографія про розвиток освіти в Україні. *Джерела та історіографія про трансформаційні процеси в освітньому просторі України (1991–2017) : зб. матеріалів Всеукраїн. наук.-практ. семінару / ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського[редкол.: Березівська Л. Д. (голова редкол.), Лапаєнко С. В., Сухомлинська О. В.,Тарнавська С. В.; літ. ред. Деревянко Т. М.]. – Київ : [ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського],2018. 66 с. С.16-17 URL: http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2018/06/Sources_and_historiography_transformational_processes_2018.pdf*

14. Коляда, Н. М. (2024). Педагогічна історіографія як складник історико-педагогічного дослідження . *Науково-педагогічні студії*. 1(1), 39-46. URL: <https://dnpb.gov.ua/ojs/npstudies/article/view/109/106>

15. Купчинський О.А. НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во «Наукова думка», 2010. 728 с.: іл. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=NaukoveLvovi>

16. Кушнір Р.М., Фелонюк А.В. Наукове товариство імені Шевченка: історія, сьогодні, майбутнє. *Вісник Національної академії наук України*. 2019. № 1. С.64–84. URL:<https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/ea3430c-e6e3-413b-a7f0-9705f6dd4381/content>

17. Левківський М.В. Історія педагогіки: Навч.-метод. посібник. Вид. 3-є, доп. Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2008. 190 с. URL: <https://pedcollege.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/Levkivskyy-M.V.-istoria-pedahohky-2008.pdf>

18. Лупаренко С.Є. Історико-педагогічний та історіографічний підходи в дослідженнях питань дитинства. *Наука та освіта в дослідженнях молодих учених. V Міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів, докторантів, молодих учених 16 травня 2024 року. До 220-ої річниці з дня заснування університету*. Харків 2024. С.109-110. URL: <https://dSPACE.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/641e84e0-82ba-41d2-8173-f9afd2d3ab94/content>

19. Міністерство освіти і науки України. (2022, Червень 6). Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України: затверджено наказом № 527. URL: <https://drive.google.com/file/d/1B-dJxlljilNxfuy3jjq5n4ZVPeo4gZ8/view>

20. Руснак І., Романюк С. Кость Кисілевський – педагогічна і наукова діяльність. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2022, № 4 (118). С.166-178 URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5151/%d0%9a%d0%b8%d1%81%d0%b5%d0%bb%d0%b5%d0%b2%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b8%d0%b9%20%d0%9a.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

21. Томенюк О. Педагогічна діяльність професора Юрія Полянського в Академічній гімназії Львова. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Вип. 13. 2009. С. 322-335. URL:<https://www.inst-ukr.lviv.ua/files/13/27Tomeniuk.pdf>

22. Федяєва В. Крос-культурний підхід в історико-педагогічних дослідженнях. *Освітній простір України*. 2019. №1. С.37-45 URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/esu/article/view/2500/2941>

23. Шаблій О. І., Котик Л. І. Педагогічна діяльність професора Юрія Полянського. *Професор Юрій Полянський: від плакорів Поділля до засніжених Анд: матер. Всеукр. онлайн-семінару приуроч. 130-річчю з дня народження географа, геолога, археолога Полянського Юрія Івановича (27-28 травня 2022 р.)*. Тернопіль: Вектор, 2022. С. 4-32. URL: http://dSPACE.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/26293/1/Shablii_Kotytk.pdf

REFERENCES

1. Berezivska, L. (2018). Pedahohichna istoriohrafia: stan, problemy, vyklyky [Pedagogical historiography: state, problems, challenges]. In L. Berezivska et al. (Eds.), *Istoriografia yak vazhlyvy skladnyk doslidzhen z istorii osvity: yevropeysky i vitchyznianyi vymiry* (pp. 5–32). DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho. URL: [https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2018/12/Historiography as important component of research 2018.pdf](https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2018/12/Historiography%20as%20important%20component%20of%20research%202018.pdf)
2. Holovko, M. (2015). Rol naukovohto tovarystva imeni T. H. Shevchenka u rozvytku dydaktyky fizyky v Ukraini [The role of the Shevchenko Scientific Society in the development of physics didactics in Ukraine]. *Naukovi zapysky Kirovohrads'koho derzhavnoho pedahohichnogo universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka*, (8), 52–56. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736097/1/nz_pmfm_2015_8%281%29_14.pdf
3. Holovko, M. V. (2020). *Stanovlennia ta rozvytok teorii i metodyky navchannia fizyky v Ukraini (40-i roky XVII st. – 30-i roky XX st.)* [Formation and development of theory and methodology of teaching physics in Ukraine (40s of the 17th century – 30s of the 20th century)]. Pedahohichna dumka. URL: [https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/stan ta roz 2020.pdf](https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/stan_ta_roz_2020.pdf)
4. Holubnycha, L. O. (2012). Funktsii pedahohichnoi istoriohrafii [Functions of pedagogical historiography]. *Pedahohika ta psykholohiia*, (42), 139–146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2012_42_23
5. Hupan, N. M. (2002). *Ukrainska istoriohrafia istorii pedahohiky* [Ukrainian historiography of the history of pedagogy]. APN. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2017_1_16
6. Doronina, T. (2018). Istoriografichniy opys problemy yak neobkhidnyi skladnyk istoryko-pedahohichnogo doslidzhennia [Historiographical description of the problem as a necessary component of historical and pedagogical research]. *Pedahohichni nauky*, (72), 83–88. URL: <https://pednauki.pnpu.edu.ua/article/view/176126/175945>
7. Diakova, O. (2013). Ukrainski osvitho-naukovi zaklady u Zakhidnii Yevropi yak odyn iz naivazhlyvishykh chynnykiv zberezhennia identychnosti ukrainskoi diaspory [Ukrainian educational and scientific institutions in Western Europe as one of the most important factors in preserving the identity of the Ukrainian diaspora]. *Filosofia osvity*, (2), 221–235. URL: <https://enpurb.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d22b9693-ba54-4abf-9901-a79873bb2f08/content>
8. Kovalyshyn, O. (2019a). Orhanizatsiino-pedahohichni zasady pidtrymky Naukovym tovarystvom imeni Shevchenka ukrainskoi pochatkovoii osvity v Halychyni (kinets KhKh – persha tretyna KhKh st.) [Organizational and pedagogical principles of supporting Ukrainian primary education in Galicia by the Shevchenko Scientific Society (late 19th – first third of the 20th century)]. *Molod i rynek*, (5), 150–154. URL: <https://mir.dspu.edu.ua/article/view/171176/170850>
9. Kovalyshyn, O. (2024). "Khroniky Naukovohto Tovarystva imeni Shevchenka" – osvitho-prosvitnytskyi dovidnyk pochatku KhKh – pershoi tretyny KhKh st. ["Chronicles of the Shevchenko Scientific Society" – an educational and enlightening directory of the early 20th – first third of the 20th century]. *Molod i rynek*, (6), 73–77. URL: <https://mir.dspu.edu.ua/article/view/303748/299821>
10. Kovalyshyn, O. I. (2019b). Andrahohichna skladova diialnosti Naukovohto tovarystva imeni Shevchenka (kinets KhKh – persha tretyna KhKh stolittia) [Andragogical component of the Shevchenko Scientific Society activity (late 19th – first third of the 20th century)]. *Visnyk Cherkaskoho nats. un-tu im. Bohdana Khmelnytskoho. Ser.: Pedahohichni nauky*, (3), 23–28. URL: <https://pedejournal.cdu.edu.ua/issue/view/253>
11. Kovalyshyn, O. I. (2020). *Osvitho-prosvitnytska diialnist Naukovohto tovarystva imeni Shevchenka u Lvovi (1873–1939 rr.)* [Educational and enlightening activities of the Shevchenko Scientific Society in Lviv (1873–1939)] [Candidate's thesis abstract, Ivan Franko National University of Lviv].
12. Kovalyshyn, O. (2016). Osvitho-prosvitnytska diialnist Literaturnoho tovarystva imeni Shevchenka (1873–1892 rr.) [Educational and enlightening activities of the Shevchenko Literary Society (1873–1892)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia pedahohichna*, (31), 226–233. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Ped_2016_31_29
13. Koliada, N. M. (2018). Suchasna pedahohichna istoriohrafia pro rozvytok osvity v Ukraini [Modern pedagogical historiography on the development of education in Ukraine]. In L. Berezivska et al. (Eds.), *Dzherela ta istoriohrafia pro transformatsiini protsesy v osvithomu prostori Ukrainy (1991–2017)* (pp. 16–17). DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho. URL: [http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2018/06/Sources and historiography transformational processes 2018.pdf](http://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2018/06/Sources%20and%20historiography%20transformational%20processes%202018.pdf)

14. Koliada, N. M. (2024). Pedagogichna istoriografii yak skladnyk istoriko-pedahohichnoho doslidzhennia [Pedagogical historiography as a component of historical and pedagogical research]. *Naukovo-pedahohichni studii*, 1(1), 39–46. URL: <https://dnpb.gov.ua/ojs/npstudies/article/view/109/106>
15. Kupchynskiy, O. A. (2010). Naukove tovarystvo im. Shevchenka [Shevchenko Scientific Society]. In V. Smolii (Ed.), *Entsyklopediia istorii Ukrainy* (Vol. 7). Naukova dumka. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Naukove_Lvovi
16. Kushnir, R. M., & Feloniuk, A. V. (2019). Naukove tovarystvo imeni Shevchenka: istoriia, sohodennia, maibutnie [Shevchenko Scientific Society: history, present, future]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, (1), 64–84. URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/ea3430c-e6e3-413b-a7f0-9705f6dd4381/content>
17. Levkivskiy, M. V. (2008). *Istoriia pedahohiky* [History of pedagogy]. Tsentri uchbovoi literatury. URL: <https://pedcollege.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/Levkivskiy-M.V.-istoria-pedahohiky-2008.pdf>
18. Luparenko, S. Ie. (2024). Istoriiko-pedahohichni ta istoriografichni pidkhody v doslidzhenniakh pytan dytynstva [Historical-pedagogical and historiographical approaches in childhood studies]. In *Nauka ta osvita v doslidzhenniakh molodykh uchenykh* (pp. 109–110). Kharkiv. URL: <https://dSPACE.hnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/641e84e0-82ba-41d2-8173-f9afd2d3ab94/content>
19. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022, June 6). *Kontseptsiiia natsionalno-patriotichnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy* [Concept of national-patriotic upbringing in the education system of Ukraine]: Order No. 527. URL: <https://drive.google.com/file/d/1B-dJxlljilNxfuy3jjq5n4ZVPeo4gZ8/view>
20. Rusnak, I., & Romaniuk, S. (2022). Kost Kysilevskiy – pedahohichna i naukova diialnist [Kost Kysilevskiy – pedagogical and scientific activity]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii*, (4), 166–178. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmliui/bitstream/handle/123456789/5151/%d0%9a%d0%b8%d1%81%d0%b5%d0%bb%d0%b5%d0%b2%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b8%d0%b9%20%d0%9a.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
21. Tomeniuk, O. (2009). Pedahohichna diialnist profesora Yurii Polianskoho v Akademichnii himnazii Lvova [Pedagogical activity of Professor Yuriy Polianskyi in the Academic Gymnasium of Lviv]. *Materialy i doslidzhennia z arkeologii Prykarpattia i Volyni*, (13), 322–335. URL: <https://www.institut.lviv.ua/files/13/27Tomeniuk.pdf>
22. Fediaieva, V. (2019). Kros-kulturnyi pidkhid v istoriko-pedahohichnykh doslidzhenniakh [Cross-cultural approach in historical and pedagogical research]. *Osvitnii prostir Ukrainy*, (1), 37–45. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/esu/article/view/2500/2941>
23. Shablii, O. I., & Kotyk, L. I. (2022). Pedahohichna diialnist profesora Yurii Polianskoho [Pedagogical activity of Professor Yuriy Polianskyi]. In *Profesor Yurii Polianskyi: vid plakoriv Podillia do zasvizhenykh And* (pp. 4–32). Vektor. URL: http://dSPACE.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/26293/1/Shablii_Kotykyk.pdf

Конфлікт інтересів. Автор повідомляє про відсутність конфлікту інтересів.

Фінансування дослідження. Дослідження виконано без залучення зовнішнього фінансування.

Доступність даних. Матеріали дослідження розміщені у відкритих онлайн репозитаріях та доступні за посиланнями, що вказані в списку використаних джерел.

Використання інструментів штучного інтелекту. Під час підготовки цієї роботи інструменти штучного інтелекту не застосовувалися.

Дата першого надходження статті до видання – 20.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування – 04.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) – 19.05.2026